

Məlum olduğu kimi, XX əsrin sonlarında dünya miqyasında insanların hüquqlarının təminatı sahəsində mühüm irəliləyişlər baş verdi:

1. İnsanın dövlətə xidmət etdiyi sovet sistemi dağıldı; dövlətin insana xidmət etdiyi dövr yarandı;

2. İnsan hüquqlarının "İlahi qanun"dan "insani qanun"a çevrilməsi prosesi başladı;

3. Yeni milli dövlətlərdə insan hüquq və azadlıqlarının təminatının milli və beynəlxalq mexanizmləri vəhdət təşkil etdi.

İnsan hüquq və azadlıqlarının universal mexanizminin səviyyələri aşağıdakılardır:

1. Dövlətlərarası (beynəlxalq);
2. Dövlətdaxili (milli);
3. Lokal (yerli).

İnsan hüquqlarının beynəlxalq təminatı ilə bağlı müasir hərəkat,

məhz ikinci Dünya Müharibəsi dövründə başlamışdır. Böyük Britaniya və ABŞ-in müharibəyə qoşulmasının səbəbi, özlərinin bəyan etdiklərinə görə, heç də Birinci Dünya müharibəsindəki kimi, "demokratiyanın inkişafı naminə sülhü bərqərar etmək cəhdi" ilə yox, insan hüquqlarının (Ruzveltin göstərdiyi dörd cür azadlığın) hər bir ölkədə hər bir

insan üçün bərqərar olması ilə əlaqədar idi. Faşizm qarşı mü-

əşəyidəkilərdən ibarətdir:

- İnsan və vətəndaşın hüquq və azadlıqlarının ümumi təminatı;

- Hüquq və azadlıqların müdafiəsi;

- Məhkəmə müdafiəsi;

- Beynəlxalq müdafiəsi;

- Zərərin ödənilməsi;

- Ədalət mühakiməsinin konstitusion təminatları;

Azərbaycanda insan hüquq və azadlıqlarının təminatçısı aşağıdakılardır:

1. Konstitusiyaya Məhkəməsi;
2. Ölkə Prezidenti.

Azərbaycan Respublikasının hər bir vətəndaşı Konstitusiyaya Məhkəməsinə müraciət edə bilər.

lələrdə Heydər Əliyevin rəhbərliyinin mahiyyətini təşkil edən dəyərlər sırasında insan hüquq və azadlıqlarının qorunması, humanizm və ədalət prinsipləri həmişə üstün yer tutur. Ölkəmizdə həyata keçirilən genişmiqyaslı hüquq islahatları, məhkəmə sisteminin təkmilləşdirilməsi, məhz bu prinsiplərə xidmət edir.

O, respublikamızda demokratik-hüquqi dövlət quruculuğu prosesini insan hüquqlarının təminatı kontekstində səciyyələndirərək, göstərirdi ki, "Biz demokratiya yolu seçmişik, demokratiyanı da inkişaf etdiririk. İnsan haqlarını təmin etmişik. Azərbaycanda mətbuat azadlığı və vicdan azadlığı, söz azadlığı tamamilə təmin olunubdur. Siyasi plüralizm hökm sürür. Hər şey demokratik prinsiplər əsasında". Şübhəsiz ki, bütün bunlar da ölkəmizdə həyata keçirilən məqsədyönlü dövlət siyasətinin məntiqi nəticə-

Ölkə Prezidentinin insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsinə

si kimi qiymətləndirilməlidir. XX əsrin 20-ci illərində insan

**Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına
Dövlət Dəstəyi Fondu**

KIVDF

www.kivdf.gov.az

Bu yazı Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyə dəstəyi ilə "İnsan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi, vətəndaşların hüquqi, siyasi mədəniyyət səviyyəsinin yüksəldilməsi, sosial və siyasi fəallığının artırılması" istiqaməti çərçivəsində hazırlanıb

Azərbaycanda insan hüquq və azadlıqlarının təminatçısının milli və beynəlxalq mexanizmləri

barizədə irəli sürülmüş bu şüar müharibədən sonrakı dövrdə də beynəlxalq sabitliyin planlaşdırılmasının əsasını təşkil etdi.

Müharibədən sonra müttəfiqlər insan hüquqları prinsipini sülh sazişlərinə daxil etdilər və həmin prinsip hərbi canilərə qarşı başlıca ittiham maddəsinə çevrildi. Müharibədən sonra müttəfiqlər insan hüquqlarına təminatı məğlubiyətə uğramış Almaniya, Avstriya və Yaponiya konstitusiyalarına daxil etdilər. Lakin dünyada hər kəsin ayrılmaz hüquqları ilk dəfə BMT-nin yaradılmasını bəyan edən sənəddə Birləşmiş Millətlər Xartiyasında (1945) öz əksini tapdı.

BMT Xartiyası Millətlər Liqası haqqında sazişdə ifadə olunan "döyüş bölgələrində azlıqların taleyi ilə bağlı narahatlığı" yer üzündə yaşayan hər bir insanın taleyi üçün narahatlıqla" əvəz etdi. "İnsan hüquqlarına və irqindən, cinsindən, dilindən və dini mənsubiyətindən asılı olmayaraq, istisna.

İnsan hüquq və azadlıqlarının amili (dövlətdaxili) mexanizmləri

təmin etməsinə gəldikdə, bu barədə siyasi elmlər doktoru, professor Hikmət Babaoğlu yazır: "Bütövlükdə, dövlət hakimiyyətinin üç qolu Azərbaycanda insan hüquqları və azadlıqlarının dövlətdaxili müdafiəsi və təmin edilməsi metodları, prosedur və vasitələrini müəyyən edir. Bu dövlətdaxili milli mexanizmlər sırasında xüsusi olaraq, bizim fikrimizcə, ölkə Prezidenti tərəfindən insan və vətəndaş hüquqları və azadlıqlarının konstitusion təminatçısı kimi müdafiəsini ayırmaq olar. Məhz bununla əlaqədar Azərbaycan Respublikasının sabiq Prezidenti Heydər Əliyev 1998-ci il oktyabrın 18-də özünün andiçmə mərasimindəki nitqində qeyd etmişdir: "Prezident kimi mənim üçün hər bir Azərbaycan vətəndaşının hüququnun qorunması vacibdir... Azərbaycan Respublikası öz həyatını demokratik prinsiplər əsasında quraraq, daim çalışacaqdır ki, insan hüquqlarının qorunmasına əməl edilsin. İnsan hüquqlarının qorunması Azərbaycan dövlətinin əsas prinsiplərindən biridir". Ümumiyyətlə, bütün mərhe-

hüquq və azadlıqlarını 12 ölkə, 60-cı illərdə 36 dövlət dəstəkləyirdisə, 90-cı illərdə artıq 60 ölkə azad və demokratik ölkə kimi insan hüquq və azadlıqlarını müdafiə edir.

Bundan başqa insan azadlığı və rifahı vəhdət təşkil edir. "Demokratiya: gediləsi uzun bir yol" kitabında bu barədə geniş bəhs edilmişdir.

20-ci əsr həm də bir sıra ziddiyyətləri, o cümlədən, şəxsiyyətin azadlığı ilə ümumi rifahı yüksəltmək səyləri arasındakı, dövlətə insan azadlığı üçün təhlükə hesab edilən və ona məhdudiyət qoymağı vacib sayan klassik liberalizm dövləti hamının firavanlığı naminə planlaşdırma aparmaq, fəal şəkildə cəmiyyətin işinə qarışmaq və iqtisadiyyatı idarə etmək institutu kimi qiymətləndirən sosializm baxışları arasındakı qarşıdurmanı azaltmış oldu.

Avropa qitəsində və Rusiya imperiyasında sosial və iqtisadi hüquq ideyaları 19-cu əsrin sonunda, kütləvi fəhlə hərəkatları dövründə geniş yayılmağa başla-

dı və artıq Birinci Dünya müharibəsi başlanan zaman siyasi və sosial hüquqların qovuşması (sosial-demokratiya) burada ən populyar bir ideyaya çevrildi.

Həm Azərbaycan Cumhuriyyəti dövründə mətbuat, vicdan azadlığı, yığıncaq keçirmək, yer dəyişmək azadlığı, qanun qarşısında bütün vətəndaşların bərabərliyi, eləcə də, 8 saatlıq iş günü, həmkarlar təşkilatının sərbəst şəkildə fəaliyyət göstərməsi, torpağın kəndliyə verilməsi, pulsuz və icbari təhsil Azərbaycanın inkişafının ayrılmaz amillərindən oldu.

Siyasi azadlıq və dövlətin siyasi hakimiyyətinin məhdudlaşdırılması ənənələrinin dərin kök atdığı ölkələrdə isə həmin ideyaların qovuşması asan olmadı, çünki bu ölkələrdə iqtisadiyyata müdaxilə edən dövlət cəmiyyətdə düşmən münasibət var idi. Klassik liberalizmin nümayəndələri insanın dövlət tərəfindən dolandırılması və işlə təmin olunması ideyası ilə heç cür razılaşa bilmirdilər. Lakin 30-cu illərdən etibarən özünü kəskin şəkildə

göstərən iqtisadi böhranlar, kütləvi həmkarlar hərəkatı, heç də bunlardan az hələdici olmayan bir tarixi fakt - SSRİ-nin mövcudluğu (bu dövlətdə hər bir adamın minimum yaşayış tərzinə təminat var idi) inkişaf etmiş kapitalist ölkələrində sosial təminatın və dövlətin iqtisadiyyata müdaxiləsinin xeyli artmasına gətirib çıxardı.

ABŞ prezidenti F.D.Ruzvelt özünün "Dörd cür azadlıq"dan bəhs edən məşhur çıxışında (1941) Amerika ənənələrinə zidd olan belə bir fikir söylədi: "Ehtiyac içində olan adam azad ola bilməz". F.D.Ruzveltin burada bəşəriyyətin inkişafı naminə irəli sürdüyü "ehtiyacdən xilas olma azadlığı" təhlükəsizlik və demokratiya üçün "fikir azadlığı", "vicdan azadlığı" və "qorxudan xilas olma azadlığı" qəder əhəmiyyətli idi. Beləliklə, demokratik ölkələrin parlamentləri "tam məşğulluq" ideyasından həmişə yan keçsələr də, insan hüququna baxışlar get-gedə genişlənməyə başladı".

Vahid ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru